

FRANCZIA LEVELEZÉS.

(A francia protestans történelmi társulat gyűlése Nimesben. — A párisi theologiai társulat ülése. — Hyacinth atya.)

Szerkesztő ur!

Mikor a különböző vallási társulatok Párisban, april hóban tartott üléseiről beszéltem, megemlítettem, hogy a francia protestans történelmi társulat egy lépést szándékozott tenni a decentralizáció felé, midőn ülését most először nem a fővárosban határozta megtartani, határozatlan időben. Végére is kivitte tervét s ülését megtartotta Nimesben, a mult október 9—11. napjaiban. Ugy látszik, hogy némileg aggódtak e határozat sikeréért. Attól tartottak, hogy a vidék éppen nem, vagy rosszul felel a bizottmány felhívására. Valójában ha a papok és világiak a nélkül is, hogy visszavonulásukat jelezzék, kis számban jelentek volna meg; csapás lett volna a társalatra nézve minden tekintetben a papok közömbös magatartása. egy ilyen valójában protestáns vállalat iránt.

Szerencsére nem így történt; ellenkezőleg a siker minden lehető reményt fejülmult, Nagyon sokan jelentek meg: száznál több pap, nagyon sok világi, idegen tudósok, közöttük angolok sereglettek össze Nimesbe. A bukás, melytől féltek, fényes győzelemmé lett. Nagyon méltán, mert a három napig tartó gyűlés folytonosan kiválóan érdekes volt. Ezt a gyülekezetet, melyet a francia protestantizmus ünnepeinek nevezhetünk, az tette különösen jelessé, hogy saját külön vallási vélekedés nélkül ment oda mindenki. Szabadelvűek, orthodoxok, dissidensek, a legkülönbözőbb felekezeteknek tagjai. Mindnyájan az örömmek, elismerésnek és testvériségnek gondolatával találkoztak egymással. Eszerint egy perczig sem gondolt senkisémm arra, a mi különválaszt, mindenki azt igyekezett feltüntetni, a mi ugyanazon család tagjait egyesíti és a családi összeköttetést szorosabbá teszi. Ez tényleges bizonyítéka annak, hogy a protestansok, különböző hitnézet mellett is, testvériesen kezethatnak.

Azt mondhatja ön: ez ugyan mind jó de mi az, a mi egy gondolatban egyesíteni képes oly embereket, a kik egyekben éppen nem értenek egyet? Mi a francia protestans történelmi társulat? Mielőtt a nimesi gyűlésről beszéllenek, meg akarom önnel ismertetni a lehető rövidséggel.

1872-ben alakult egy bizottmány, hogy megalapítsa a társulatot. Tényleg és hivatalosan az 1872. évi julius hava óta létezik. Az alapszabályok első czikke eléggé megismerteti célját. A czikk így hangzik: „A francia protestáns történelmi társulatnak célja felke-

resni, öszszegyűjteni és megismertetni azokat a kéziratban levő vagy kinyomott okmányokat, a melyek a francia nyelvű protestans egyházat érdeklik.“ Miként láthatja ön, egészen a multat akarja feleleveníteni, mielőtt annak egyes darabjai egészen eltűnnének. Felakarja kutatni mindenütt azokat az adatokat, melyek a köz- és magán levéltárakban, a consistoriumok jegyző könyveiben elrejtve az önkéntes és önkéntelen rombolás számtalan esélyeitől megmenekültek. A társaság gondoskodott, hogy havi füzetekben kiadja mind azokat az eredeti okmányokat, a melyek felfedeztettek. A társulat Bulletinének első füzete 1872. június-juliusról szól; jelmondata Zakariás prófétának e mondása: „A ti atyáitok hol vannak?“ Ez időtől kezdve a Bulletin mindig rendszeren megjelent, és a gyűjtemény ma már 32 vas-kos darubból áll, nyolczadrétben; tele ki nem adott okmányokkal és becses dolgozatokkal, a melyek a francia protestantizmusra, vagy külföldre menekült francia protestánsokra vonatkoznak. Ezek az okmányok élénk világot vetnek a 17 és 18. század protestantizmussára, és számtalan dolgot egészen új szempontból tüntetnek fel előttünk. A protestansok soha sem lehetnek elég elismeréssel a francia történelmi társulat iránt.

Most már megértheti ön, hogy véleménykülönbség nélkül miért találkoznak az emberek a társulat gyűlésein. De soha sem sereglött össze annyi nép, mint arra a gyűlésre, a mely ez évben Nimesben tartatott. A 9-én tartott gyűlést az elnöknek Schickler bárónak tudós tollából származott mester jelentéssel nyitottuk meg. Ezen elvitől végig érdekes jelentés tartalmasabb mintsem egy rövid levélben meg lehessen ismertetni; csak azt a hatalmas felhívást akarom kiemelni, a melyet a gyűléshez intézett, hogy ne engedje elveszni és elpusztulni azokat az okmányokat, melyek egyes családoknál lehetnek; hanem helyezze el azokat a társulat által alapított könyvtárba (Vendom tér. 16 szám.) Engedjék meg önök, így szól, arra figyelemzetnem önöket, hogy a mi gyűjteményünk a protestantizmus valódi levéltára, jól tudjuk ezt a külföldön is, a honnan gyakran igénybe veszik; hogy az nyilvános, az állam elismerte, hogy az közös vagyon, s mindenkinek kötelessége gyarapítani.“ Az elnök után a titkár olvasta a jelentést a társulat által megkoszorozott dolgozatról. Este egy kitünő ismertetést olvasott fel Dardier ur Nimesi pap Rabaut Pálról, a ki a 17. százban a protestantizmusnak egyik felelevenítője volt Franciaországban. A mult évben Nimesben egy pinczében felfedezték a sirját ennek a papnak, a ki éppen oly szelid ember volt, mint hitében hajthatatlan, az apja a híres Rabaut-Saint-Etienne-nek, ki a conventben követ volt s 1793-ban a Girondistákkal lefejeztetett.

Másod nap 10-én a tagok számos idegen társaságában megnézték a Constance tornyot Aiguemortesben. Ez a torony nagyon gyászos szerepet játszott abban a vallásos üldözésben, a mely a Nantesi edictum visszavonására következett. XIV. Lajos abba záratta azokat a nőket, a kik nem akartak a katholikushitre térni, míg férjeiket gályákra küldötte evezni. Ezen erélyes és szent keresztényök egyikének nevét a történelem fentartotta; a Durand Máriaét. Évek

hoszszu során az ő lelkesítésére állotak ellent a foglyok a királytól hozzájuk küldött térítők minden kísértéseinek.

Végül 11-ét arra szánták, hogy megnézzék a Roland házat Auduzé mellett. Ez a Roland a protenstansoknak, a kiket akkor Camisards gunyévvel illettek, egyik legerélyesebb vezére volt a Cévennes hegység közt. Több évig daczolt XIV. Lajos katonáival. A házat, melyben született, nem rég vette meg a protestans történelmi társulat. Egyik utóda lakik most is abban, ez örzi és mutogatja a látogatóknak azt a bibliát, melyet Roland használt s a melybe nevét belé irta. A vallásos és kegyeletes megemlékezés ünnepének harmadik napján este, Bersier lelkész állott fel a szótzékre Auduzében a templomban és zsufolt hallgatóság előtt megtartotta Colignyről azt a felolvasást, melyet Franciaországban s azonkívül is több templomban tartott. Így végződött ez a gyűlés, a mely oly kedves emléket hagyott a déli protenstáns egész népségben, mely oly tüzös, érzelmedus s egyszersmind oly erősen ragaszkodik hitéhez.

--- A párisi protestans theologiai társulat harmadik ülését october 30-án tartotta. E gyűlésen nem jelent meg anynyi pap, mint az előbbi üléseken; ennek az az oka, hogy még nem kerültek haza a nyaralásból. Ez a gyűlés kiválóan érdekes volt, mind a tárgyat mind pedig a kitünő módot illetőleg, melylyel az tárgyaltatott. A tárgy egy eschatologiai kérdés volt, szent Pál Corinthusi I. levele XV. 20—29 hires szövege szerint. Bajos dolog volna ily kérdést több mélységgel módszeresebben, s egyszersmind több hittel tárgyalni mint a hogy Sabatier tanár ur tárgyalta. Semmit sem bizott a véletlenségre, mindent gondosan megvizsgált, megfontolt és minden oldalról megvilágított. Lehetetlen volt figyelemmel nem hallgatni és kísérni még oly részletekben is, melyek szárazoknak tetszettek. A mely eset egyébiránt itt nem fordult elé. Tagadhatatlan, hogy orthodox szempontból több hallgatója megbotránkozhatott Sabatier ur felolvasásában; de senki sem szakasztotta félbe s mindenki nagy érdekeltséggel hallgatta tudományos tanulmányát. Mindenek előtt az exegesisnek mint kiválóan protestans tudománynak a jogosultságát követelte, a katholicizmussal szemben, melynél a dogmaticizmus uralkodik. Azután megtámadta Szent Pál eschatologiai eszméit. Kimutatta, hogy szent Pál a zsidók felfogása ellen akart küzdeni, a kik az emberiség haladását csak durva és anyagias módon fogták fel; azonban ő midőn hamis eszmék ellen akart harczolni, maga is oly hibákat követett el, melyek nekünk gyerekeseknek látszanak: ilyenek a Krisztus közeli viszszatérése a végett hogy mindeneget visszaállítson: és hogy ezen visszaállítás által a gonoszak megsemitésére stb. jutott el. A tudós tanár azt állítja, hogy szent-Pál nem hitte az ember természetes halhatatlanságát; a halhatatlanság csak Isten adománya, a születésnél későbbi s következőleg feltételes; csak az igazak lámadnak fel, mivel Isten lelkét bírják. Végül Sabatier ur azt állította miszerint szt.-Pál világosan tanította, hogy Krisztus utoljára alája vettetik az Istennek, és hogy a IV. és V. század conciliumai ellenmondásba jöttek az apostollal, mikor azt állították, hogy az ellenkezőt mondta.

Ennek a jeles tanulmánynak csak egyes vonásokban ismertettem főbb tételeit, mivel teljes lehetetlen lenne részletekbe bocsátkoznom. Világos hogy a felolvasást követő vita nagyon élénk volt, de nem szűnt meg udvarias lenni. Többen hibáztatták Sabatier ur eszméit, azt következtetvén, hogy erőszakot tesz szt.-Pál eszméin és oly heresiseket mondat vele, melyekre soha sem gondolt. Részemről nem merném állítani, hogy sz.-Pál hitte volna a gonoszok megsemmisülését; ellenkezőleg. De ez csekélység; nem ebben van az érdeke a felolvasásnak. Sajátlag inkább az a tény érdekes, a melyet már előbb jeleztem: az tudnillik, hogy ma már orthodoxok előtt lehet oly tárgyakról beszélni, a melyekben egyik heresis a másikat éri, a nélkül, hogy a hallgatók megbotránkozzanak és az olvasót félbeszakítsák, miként ez ezelőtt megtörtént. A kölcsönös türelemben sokat haladtunk. Ezt a megjegyzést némely egyházi lapok már megtették, és azt egy szónok a protestans történelmi társulat zárülésében különösen hangsúlyozta. Sabatier ur munkájának felolvasása és megvitatása után Pressensé ur olvasott fel pár helyet Jézus élete című munkájának új kiadásából, mely éppen sajtó alatt van; elvárom míg a munka megjelenik, hogy biztossabban irhassak önnel arról. Felhasználom az alkalmat, hogy önnel tudassam, miszerént Pressensé ur örökös senátorrá neveztetett. A Senatus benne egy jeles új tagot nyer, és a protestantizmusnak, a mely már is gazdagon van képviselve a felső házban, eggyel több ékesszolló védelmezője lesz a nemzet képviselői közt. Szükségünk is lesz reá, mert a községi törvényt, mely szerént a községek többé nem kötelesek az egyház szolgálai szállításáról gondoskodni, a követek háza már megszavazta. Ohajtandó, hogy a senatus az ügyet helyezze vissza előbbi állapotára és a protestans papot tegye egyenlővé a katolikussal, mely egyenlőséget a követek házának szavazata megrontott a protestantizmus kárára.

— A mult évben bévégeztem egy tanulmányt Hyacinth atyáról, melyet a Unitarian Review kiadott, a melyben kimondotam, hogy az egykori dominikanusnak dicsősége nem sokáig fog tűndökleni, és hogy az ő halálával műve is elenyészik. Nem hittem volna, hogy az események oly korán igazat adnak nekem. Az Arras utczai gallicán gyülekezet talán addig sem fog élni, a meddig alapítója; Hyacinth atya september végén átment az Egyesült-Államokba; elutazása előtt búcsút vett halgatóitól. Mélabus, mondhatni keserves beszédében lerajzolta azt a kellemetlen állapotot, melybe az általa kezdeményezett reform jutott. Azt a jelentéktelen 12000 franc összeget, mely a vállalat költségei fedezésére szükséges, ha nem is lehetetlen, de nagyon bajos öszszeszerezni, egy olyan városban, a minő Páris. Érti, sőt ki is mondotta hallgatóinak, hogy a vállalatot csak ő, mint hatalmas szónok, egyenes és erős elhatározásu ember, tartja fenn. Nem tudja, valjón Amerikából leendő visszatértével a templomát nem fogja-e bészárva találni stb. Egy szóval Hyacinth atya tisztán láthatja, hogy mindennek vége; ebből könnyü átlátni, hogy ő maga is elszomorodott és levért.

Meglehet, hogy Amerikából pénzt hoz, s azzal gyülekezete létezését

még nyújtja. Mindegy! Már is elmondhatjuk, hogy csak volt; maga is tudja, s éppen ez gyötri. Minden komoly vizsgálódó láthatta, hogy a Hyacinth atya műve nem élhet meg. Nincs meg benne a reformátor. Különben is az ő reformja a szó szóros értelmében nem volt reform. Alapjában Hyacinth atya katolikusként maradt a sinkább hódolt a tekintélynek, mintsem maga is hitte. Teljesen megtartotta a katholicizmus mindenik dogmáját, azokat is a melyeken a józan ész leginkább megütődik. Csak egy dolgot utasított el, a pápa fenségét és csallhatatlanságát. De ez nem elegendő arra, hogy azzal valaki magát reformatornak tartsa; igen könnyű dolog lenne! S az bámulatos, hogy Hyacinth atya maga, a ki különben nagyon értelmes, sőt éles eszű ember, miként őrizhette meg oly sokáig azt az illusiót, melyet magának vállalata jelentőségéről alkotott, s miként nem látta át mindjárt kezdetben, hogy a jelen nemzedékre nem lesz semmi hatása; s hogy nem értette meg, hogy a terhes római pogygyász, melyet czipelnie kell, nem csak akadályozza, sőt meg is állítja haladását. Bár van némi bátorsága, de mint fontolgató ember nem tudott eljutni a teljes igazságra. Nem szereti a protestantizmust éppen merészségéért, s különösen azért, mert az egyház egységét megromtotta.

Hyacinth atya mindenekelőtt nagyszerű szónok, kár, hogy nála a gondolat hatalma nem ér fel az ékes szólás magaslatára. Valahányszor Hyacinth atya, arra szorítkozik, hogy valamely moralis kérdést tárgyaljon, szerfelett erős, megvigasztalja, felemeli és elragadja hallgatóit. De mikor valamely dogmatikai kérdést tárgyal, mindig elveszti a czélt, eszméinek sajátságos és tarthatatlan volta miatt. Ezt a megjegyzést tettem mindig, mikor prédikációját hallgattam.

Végül is mélyen lehet sajnálni, hogy egy ember, ki korunk legnagyobb szónokai egyike volt, s a ki ez által a vallás ügyének hasznos szolgálatot tehetett volna, néhány évi terméketlen küzdelem után ily szomorú módon bukott meg. Ebből is kitűnik az az igazság, hogy az első nevelés hatása alól nagyon bajos kimenekülni; azok, kiket a katholicizmus a maga módja szerint idomított, elhagyhatják ugyan a katholicizmust, de nagyon ritka, hogy a katholicizmus egészen elhagyja őket.

Charrnaud Dezső.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Unitárius kis könyvtár, szerkeszti Derzsi Károly budapesti unitárius lelkész (II. ker. fő-utca 8 sz.) Hogy e vállalat hasznos és életrevaló, azt bizonyítja különösen az, hogy egy év alatt már IX. füzet jelent meg belőle, és hogy a III. már második kiadást ért. Ennek tartalma a Jézus Krisztus élete. Nem kérdezzük, hogy a tárgy mily befolyással lehetett a nagy kelendősegre, de azt állíthatjuk, hogy az író H. Brooke emelkedett komoly hangulata, tiszta és éles ítélete és az a szabad szellem, melyben a józan ész által megfogható a csodás vagy mystikus fölébe helyezi, méltán megérdemli, hogy még többen megismerjék.

A IX. füzet tartalma változatos. A szerkesztő két önálló dolgozatot közöl ben-